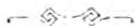

За один рік.

Нарис Андрія Верховинця.

Ой летіли через село біленькі сороки,
Треба лубку покинути на цілі три роки...

Нар. коломийка.

Затямив я доси не один сьвятий вечір, та ще ніколи не випав такий сумний, як сьогодні...

Дітваком бавився я дома з братами, сестрами; старшим школярем забігав я до свояків, знайомих; ба! ще торік був я на „віллі“ у паньства З...

Все удавалось, все уходило, як звичайно молодому школяреви. Побув я кілька літ у гімназії. Передіз низшу, заліз до висшої. Ходив півтора року — тай застряг — ані руш на перед...

— А щож — каже мій вітчим, учитель народний. — Вибирай, що хочеш! Не хочеш писарювати, то може збере тебе охота до господарки. Директор рілньничої школи в Д. — мій добрий товариш. Легко будеш прийнятий на курс... А відтак знайдеш собі службу...

І на тім стало...

Змів я вправді катеґорію студентів, та всеж був студентом, хоча з пустою калиткою, та з серцем повним фантазії...

Тоді і сам я собі більше вірив і люде поводитись зо мною з більшою пошаною, сказано: студент агрономічної школи...

Може й думав дехто, що я „вибію ся“ на самого міністра рілньництва. Думайте собі людонькове — та не

пилуйте, щоб в разі заводу не пощербили щирих зубів на моїм чеснім імені!...

Та ось і школа скінчилась і я дістав посаду контрольного в добрах діди́ча В...

Далеко се до міністра, та всеж мені гарно живеть ся. І кімнату гарненьку маю, і приодівок маю, і тепло і світло маю, і на свята дещо „справив“ собі! Чого-ж мені більше треба?

Так роздумував я собі, сидячи коло столика в тепленькій хаті...

На дворі мороз, аж кости терпнуть. Мільярди кристалів снігу блискотять-миготять, немов очі якої саранчі, що силкується виповзти на верх із глибокого снігу. Посестри-зірниці блимають із небесної ниви; блідий братчик-місяць зиркає з гори цікаво, немов роззирається, як святкують діти землі велике свято — святний вечір...

Байдуже мені сі небесні світила! Раз, що на дворі студено, друге, що я не закоханий.

Кілька літ прожив я в місті. Начитався доволі іділлій, наслухався чимало палких панегіричних промов моралістів про блаженство сільського життя. — Нема — мовляв — правдивої любови в місті. Тут усе з вираховання завертає облудними очима. На селі — то алё.

Може й так.

Вже кілька місяців живу на селі, а ще доси не закохався!... Перші змагання на тім кроці розбилися, як філя об беріг...

Взяв я на око учительку. Та вона видко або зовсім на тім не розумілась, або занадто перерозуміла. Стрінувшись у білий день зі мною жмурила очі, неначе на якого послугача або візника панського. Може не знала, що я контролёр.

Другий раз видивилась на мене таким лютим, визнаючим оком, немов рішалась на борбу з цілим вусатим „родом человеческим“. Не вже сюди дійшла еманципація жіноча?

Коло дочок священника увихались довгополі теодьогі. До шинкарочки Ретіни залицяють ся плечисті жандарми і вимускані фінансери — а ти, контролёр, контролюй

двірські сусілки збіжа, пильнуй жнива, числи гуси, качки, кури і телята! Дозирай дівчат, щоби скубли піре... Іноді шукав я ідеалу між сільськими дівчатами.

— Що чувати, Марисю? — питаю було деяку дівчину.

— Ой паничуню! Що чувати? Та то чувати, що хлопці не хотять мене кохати!

І зареочеться і гляне тобі так отверто, зрозуміло в очі, що аж засоромишся!

Деж тут патріархальні звичаї? Де ідеали? Що повів би ти на се, старий Горацій? Певно скамянів би, гукнувши гробовим голосом: „Tempora mutantur“, і розсилався-б на ново в порох...

Та все обряд обрядом. А святкувати самому святий вечір — се мабуть і відлюдкови не мило!

Серед таких думок взяла мене охота настроїти себе на жалібну нуту. Глянув до зеркала і — усміхнувся. Місто сподіваних сліз увидів я там повну, румяну пику з молодим густим вусяком.

— Фе! Стидайся! — зіпнувся я на себе. — Ти-ж не дитина! Годі тобі вічно обтирати ся коло мамунці! Адже вони тебе все колись переживуть. Такий уже усталений порядок на світі! Ти вже чоловік! На куснику хліба, о власних силах! Коли-ж іще ні, то бодай удавай контрольного!

А я на перекир сьому розумованню переносився думкою до рідної хати. Ось певно тепер вечеряють. За столом сидить вітчим, мати, братя, сестри. Вітчим — як звичайно вітчим. Сидить собі задумавшись. Мати дивлять ся на те місце, де сидів я торік при вечері, а наймолодше дівча питає наймолодшого брата:

— А де Роман? Коли приїде? Цує?

— Не приїде. Писав лист: його дідиця заслаб.

— Цому? — питає жалко дитина. — Та на самі свята! — і накопило дитячі губенята до плачу.

— Грішейка плакати на святий вечір! — успокоює мати дитину, а сама ледви проковтнула влізливу сльозу...

Повечеряли. По хаті понеслась давня коляда: „Бог предвічний...“ Ех! Та бо й мені щось підходить під серце. От, добре, що я о „трунок“ постарався.

Вхопив за флящину — аж сльози потекли. Та не розпуки, ні! Радісні сльози. Потягнув другий раз. Сеж годить ся, так обряд велить. Любо мені! Чи-ж то і в мене голосу нема?

Ходжу собі по хаті і вигукую: „Бог предвічний!“ Вигукую так, що й мертвого збудив би. Щезай журбо! В тім почув я, як хтось на дворі сильно захихотав...

— Ну, і чого-ж тут сьміяти ся? Чи з мого голосу, чи зі слова божого? Адже голос у мене не поганий — густий бас! А зі слова божого? Ну, то вже погана якась душа сьмієть ся! Сьмій ся, паскудо! Най лихо з тебе сьмієть ся!

Так „перебегетав“ я і „Вселенную“ і „Нова радість“ і „Радуйте ся“ і „Согласно співайте“, а розпочав „Дарнині пребогатий на землю прийде“. — В тім розтворились двері, а на порозі появилась одна, а за нею друга дівчина з тарілками в руках.

— Добрий вечір, паничу! — похопилась перша. — Ясна пані посилають вам вечерю. А я вам, паничу, вінчую всякого добра, щастя, здоровля, довгого віку і від днесь за рік жінку!

— Красно, красно! А я тобі чоловіка! А щож ти мені вінчуєш? — обернув ся я до другої молоденької дівчини.

— Я вам, паничуню? Дай вам, Боже, чого самі собі бажаєте, що хочете... Най вам... і замовкла.

Дивлю ся я на те молоде, сьвіже сотворіне і очам не вірю. Рум'яне личко, пухкі, рожеві губки, маленький носик і великі, сині, погідні очі — дівча як ягода...

Пригадую собі, чи не видів я колись сего лиця — не можу. Здаєть ся, хіба в молодих снах...

— Дівчата! — кажу я. — Вишійте по порції, за дорогу. Днесь годить ся!

Перша вихилила, друга ні тай ні! — Не можу, паничу! Від мене тхнуло би горівкою, а ясна пані страх того не зносять, най Бог боронить! Вірте мені, не гнівайте ся! Ясна пані... А я все коло ясної пані і ясного панняти... — і обкинувши мене соромно очима щезла за дверми, як сон-привид.

За нею винеслась і друга дівчина, а я остав ся сам лютуючи контрольорським серцем.

Ясна пані і ясна пані! Бодай уже раз „ясний“ ті ясні порозтріскував! І ту цілу вечерю, ту печенину-варенину подарував би я, бризнув би тими ясними тарілками на ясну голову ясної пані, коби-то ще раз вернулось то чарівне, неясне ще мені дівча!...

— — — — —
Так ходжу я собі по хаті. І вечеря мені не мила і сьвіт мені не милий; клянущого, на чім лише стоїть... Пішов знов по пораду — потягнув горівки. Знов мені лекше. Хто знає, чи не запив би я був тоді на смерть, як би не почув чийсь приспішені кроки на дворі. Наставив вуха...

Рипнули двері, а до моєї хати вбігла знов та сама молода дівчина, та ще більше засоромлена...

— Паничу! я забула перше принести вам сільничку. Ось маєте! Та чому-ж бо ви не їсте? Та вам усе вистине!

Глянув я на дівча... Наші очі стрінулись... Мягко мені на серці, однак силуюсь побороти того полохливого птаха, що так у нутрі тріпоче крильцятами.

— Дівчино! — питаю. — Як тебе зовуть?

— Я Оленка, паничу!

— Оленка! Знаєш що, Оленко? Я, небого, їм перший раз у життю сьвяту вечерю сам один! Прикро мені їсти! От, сідай ти коло мене, та може скорше у двійку упо-раємо ся!

— Які-ж бо ви, паничу!

— Та бо сідай же, кажу тобі! А ні, то погніваюсь, на смерть погніваю ся!

— Паничу!

Ледви-не-ледви посадив її силоміць біля себе.

Стали ми їсти.

Дівча соромилось. Кругле, рум'яне личко покрив сильний рум'янець. Місто очей видів я лиш тоненькі мов шнурочком утяті брови і довгі широкі вії. Ростає в мене серце мов на дріжджах коровай.

З'їли ми вечерю. Найшлась у мене і фляшка доброго вина. Наливаю, припрошую — де там!

Ледви всилував на малу чарку.

— Відки ти, Оленко? Де твій батько-ненька?

Дівчина здригнулась.

— Відки, питаєте? Де мої родичі? Так само, паничу, я вас можу запитати! Нема в мене, паничу, ні батька, ні матери, ні хати, ні родини — одна я сама, одна на єввіті, як билина в полі, чи як там співаєть ся! — і тут дала волю рясним сльозам, що котились горохом по лиці...

— Нек тобі! — думаю собі. — Я хотів розвеселитись, а наняв собі плачку!

— Оленко! Та бо успокій ся! Та бо і я круглий сирота, як ти! — кажу я сьміло не загикнувшись. — Подаймо собі руку, може лекше знесемо наше горе! — і стиснув щиро її руку...

Підняла на мене заплакані очі і усьміхнулась... дивно усьміхнулась, се кажесть ся: крізь сльози...

Видів я міські красавиці, видів їх згубні усьміхи, якими роздувають вони в недосвідченім молодім серці такий жар, що гасити його треба нераз холодним кусником олова — та нічим вони до сего. Штучні вони!

Як веселка роз'яснить чарівним луком одну часть неба, підчас коли друга купаєть ся ще в тумані й імлі по дощеві, так роз'яснив сей усьміх мою понуру хату і темні закутини могого серця... Мені здавалось, що над головою дівчати увиджу авреолу... Не було її, та за те увидів я буйне русяве волосє, що кінчилось на плечах товстою косяю... Я не втерпів...

— Оленко! успокій ся! В мині знайдеш щирого приятеля-брата!

— Які-ж бо ви, паничу, добрі! Та деж я... — і знову заворушило ся щось у синіх, глибоких очах... Знову затремтіли довгі вії... Сего було вже мені за багато...

— Цить, Оленко! Я не жартую! Здай ся під мою опіку! Тут пригорнув я кріпко дрожащу дівчину до своєї груді і обцідував у нестямі її лице, чоло, брови, очі, уста... мягенькі, теплі, солодкі уста...

Не збороняла... По хвилі отворила очі:

— Паничу, пустіть! Гріх! Стыд! Ганьба! Паничу, згляньтесь над бідною дівчиною!...

Та я держав її кріпко в руках і цілував на ново, аж ляск ішов по хаті...

— Паничу!

— Що, Оленко?

— Що ви наробили?

— Вицілував і кінець!

— На що?

— Бо люблю тебе, Оленко, так люблю, більше, як своє здоров'я!

— А не дурите?

— Бог мені свідком — не дурю!

— Та бо я вас, паничу, ще більше, більше, і ще раз більше люблю! — промовила палко дівчина, заплела руки на мою шию і впила у мої уста своїми мов вампір. Та не страшні такі вампіри, ні!...

— — — — —
І маєш тут іділію на самий святий вечір... Мовчи, Горациє, зі своїми одами! Сховайся, Вергіліє, зі своїми буколіками, титарями, чи титирями! Чули ви, що дзвонили, та не знали, де!...

Вийте, сентиментальні поети, над тими „синками“, що то, мовляв, проводять святий вечір далеко від рідної неньки!

Може гріх. Та я забув у сій хвилі про рідну хатуненьку. Я не проміняв би сего місця за рідну хату, за всі жемчуги-самоцвіти на землі!

Не в гаю під кущем калини, але в натопленій хаті вловив я ідеал — та всеж у ту пору тут дїпше, чим у гаю, де замело снігами по самі пахи!

Так роздумував я держачи на колінах на-пів сонну дівчину. Вже не соромилась. Лиш иноді підносила на мене свої лагідні очі, немов зловлене живцем молоде серня; знає воно, що його судба залежить від примхів побідителя, тож вдивляється в него жалібними, благальними зіницями: май милосерде надо мною!

Дивлюся я в ті чисті очі і побіч теплої радості обгортає душу якась холодна відтінь неспокою...

— Чи не загнав ся ти за далеко? — питаю сам себе. — Чи не зачав ти за високо скалі? І останньої

нути не витягнеш гладко, а запієш так погано, що вразиш немило чуже вухо, а собі надірвеш гортанку? Чи обчислив ти силу порошу набиваючи ним цівку? Гряне вистріл, цівку рознесе на шкumatя в твоїх руках, ба й сам ти як не згинеш, то віднесеш рани, що не виглядають ся чисто ніколи!...

— Все одно! — гадаю собі. — Що буде, то буде! Та радше мені обсмалити собі крила в вогні, чим властителя сего місця, де роздув я жар своїм подихом... Що земля крутить ся докола своєї осі, сего досвідчив я аж сеї памятної ночі.

Зі мною крутилась хата, ліжка, стіл, стільці, де сиділи ми обоє. В голові шуміло, переверталось, аж обручі тріскали. Та я рад був сему шумованню...

Так тревало би було, здається, во віки, як би не завидні люде. Ось бо вибрила на небо зірка-денниця і заглянула до хати завидними, білими очима.

Свитало... Прокинулись ми обоє з солодких мрій..

— Паничу! Та я ридилась на всеночне? Чи не пізно вже?

— Успієш ще, Оленко! — потішав я і випустив налякану дівчину з обійм.

— Паничу! Як же мені сьогодні Богу молити ся? Я согрішила!

— Чиста і щира любов — не гріх, Оленко! Сам Бог наказує таку любов!

Сам не знаю, від коли то я став таким проповідником.

— Та я щиро, щиро люблю, паничу, і щиро буду молити ся, як ще ніколи не молила ся...

— А за мене?

— І за вас, паничу!

— Йди-ж здорова!

Паничу, паничу, і ще раз паничу! Остогидло мені се паньканє. Сварю нераз на Оленку: — Чому-ж ти мені не тикаєш? Я-ж такий слуга, як і ти, Оленко!

— Коли-ж бо мені соромно, бо я тебе дуже люблю, дуже шаную, паничу!...

Знову „паничу“!

Таку нашу сварку кінчив правильно палкий поцілуй...

Захопила нас весна. Зазеленіли луги, зацвіла черемшина, затюхкав соловейко, закувала зазуля... Теплий подих весни, весняне лагідне сонічко так обіймають уквітчану неньку-землицю, так поять воздух животворним теплом, що навіть старече серце затріпоче в дряхлій, немічній груді. Разом із цвітами цвите й надія... А що сказати в молодій?

Сяду бувало на коня, уганяю по всіх двірських закутках, контролюю не знаючи кого і що? На устах вічно весела пісня!

А Оленка?

З несьмілого, соромливого дівчати зробилась щебетуха, хоч куди! Іноді впаде до моєї кімнати, розтріпочеться як сорока і знову розпочинаються ті сцени, де серце мліє, а „думка мчить в незнаний світ...”

Нераз застану на столі гарну китицю цвітів. Біля цвітів карточка: „Від вдячної Оленки“. І писати вміє. Дивуюсь я, вхоплю за ті цвіти і вицілюю, як би яке незнаті-що... Щож більше може мені дати бідна дівчина? Хіба цвіти і чисте серце...

Рука руку миє. Я за те купив Оленці гарні коралі і червону хустину... Треба було видіти, як дякувала... З тяжкою бідою вирвав я руку, так наперлась конче цілувати...

— Оденко! Що з тобою? Чи-ж то я твій нанашко? Стидайся!

— Та бо ви... ти, паничу, такий добрий, добрий для мене, що...

— Деж ти навчилася письма? — перебив я нетерпливо.

— Від старшої паннунці, заким ще не віддала ся...

— — — — —

Вийду нераз вечером до просторого саду. В кущах тюхкає соловій, мов у звонок бє; в ставку зарядкотять жаби; коло ушей маневрують цілі полки хрущів, немов бреньять-гудуть свої старі козачі думи, на перекір сітці комарів, що жибонять жалко свою псалтирь...

На небі засіялись рясні зірничі, а блідолиций так в округ роззирається, так надуває пизате лице до зірниць,

немов гарний, чорнобривий парубій, впавши случайно в густий кружок чепурних дівчат.

Задивлюся я на сей небесний простір і не счуюсь, як ухватили мене з заду за очі чийсь теплі руки.

— Хто то сьмів? — крикну остро і сїпну собою так сердито, немов би від сего руху мала завалитись половина сьвіта.

Місто відповіді залунає звучна, срібна філя сьміху, а передо мною стоїть Оленка молода, сьвіжа, румяна, мов весна...

— То ти, вража душе, наважила на моє житє? Тепер твоя смерть!

Беру на руки, несу від куща до куща і питаю остро:

— Де хочеш скінчити нужденне житє? Чи тут зробити тобі смерть?

Оленка закриває буцім зі страху оченята і молить жалібним голосом:

— Даруйте. паночку, житє! Не погубляйте молодї, невинної душі! Згляньте ся надо мною! Погляньте на місяць! Він все видить, він все знає, він вас оскаржить на суд перед Богом!

— Тям же собі! — крикну я — і завзяті вероги сїдають разом на мягонькій траві.

— Паничу!

— Що?

— Любите ягоди?

— Люблю, Оленко!

— А мене?

— І тебе, Оленко!

— Так, — то добре! І вона вийме із-за пазухи ящик ягід...

Їмо...

Сидимо так, а я шукаю на небі зірки нашої любови... А втіха і гордість так ростуть у серці... Дивіть, зірниці! Я князь над князями!

Зірниці мигтять, моргають одна на другу: — От, людська слабість! І ти не ліпший, як иньший смертельний чоловік!

А Оленка нахилить ся мені до вуха і шепне:

— Чи знаєте, паничу, що я собі прошу у Бога?

— Що, дитинко?

— Аби та весна ніколи не минула, аби тревала во віки!

Одного вечера прийшла до мене Оленка з заплаканими очима. Я так і заторопів.

— Чи не бив хто тебе, Оленко? Чи не зневажив?

— Не бив мене ніхто, та бє мене лиха година!

— Що? як? — питаю.

— Сварила тітка Юстина — Господи, як сварила! Прозивала ледачим накорінком, невдячною дитиною. Я тебе, каже, годувала собі на потіху на старі літа — не на ганьбу... А ти за моє добре серце знюхала ся з паничем-контрольором! Що люде про тебе говорять! А баба Євка Сивачка ще не таке розповіла! Не вір ти, каже, тітці! Вона тобі така тітка, як мені! Вона ще доси побирає гроші за тебе від якогось багатого пана. А сердечна така зробила ся... Не вір їй, Оленко! Кому-ж тут, паничу, вірити? Хто той пан, паничу? Що то за гроші?

Втихомиряю, вговорюю — де там! Дівчина посоловила, як недужа ягничка...

Посоловів і я... Аж тепер мені стало ясно. Не була се сільська дівчина... Тому то я дивувзв ся, що Оленка тонкими норовами і чутєм серця перевисшає навіть неодну містову крالیю... Був се овоч коли не грішної, то всеж таки нещасної любови! Та й моя мабуть така буде..

Пан, пані, служба — хмарні, непривітні, як облаки перед бурею. Не вже мусить бути буря?...

В маю почислено і мене до хоробрих рядів боронителів вітчизни. Не лачно мені того звання, та так воно не в пору... Спустив я ніс, як паламарь по скупій горячині. Оленці ні слова про сей випадок. Не міг відважитись... Та про те йшло все давною ходою. І бавимось і жартуємо по давному. Та щезла вже ся веселість дівчини, що виводила мене нераз із памяти. Дівчина стала мені недовіряти.

— Паничу?

— Що, Оленко?

— Не дурите мене?

— Їй Богу, не дурю!

— І не кинете мене ніколи?

— Ніколи, дитинко! Так би мене Бог не покинув!

— Га, най дієть ся Його воля! Дівчина то блідла, то червоніла, а я боров ся з роями дивних, противних собі почувань, що вертілись у нутрі як подразнені червяки.

— На щож ти підхмелений оказав ся щирим дівчині? На що збурив той перелаз, який поставила судьба між вашими суспільними відносинами? Під плащиком милосердя догодив ти своїм поганим пристрастям! Такий ти сам обманщик, як і иньші!

Від памятного вечера минув рік, та скільки то змін, скільки нових вражінь!... З панича-контрольора став я виченим слухняним сином Марса, а незаконним батьком малого сінка Оленки — Івася... Сиджу я собі „на вахцимрі“. Курю вісімку і читаю лист від Оленки... Читаю, призираю, а серце так стискаєть ся, що як би не иньші жовняри, то розхлипав ся-б я як мала дитина.

— Диви, диви! — кепкує фрайтер. — Наш Малинович уже рекрутом відбирає листи від коханки! Як то пізнати „ліпшого“ чоловіка!

Иньші жовняри зареготались.

— Го-го! Він високо скінчить! Він ще нас усіх „шпіцом“ візьме!

— Деж там, пане фрайтер! — кажу я. — Се лист з дому від родичів!

А маркітно мені так, що лиш один Бог знає. За хвилию прийшла на мене черга. Мене заведено на „пост“ коло магазинів...

На дворі погідна, морозна ніч. Що було торік, а що сьогодні? І торік сьвітив той сам місяць, і торік миготіли ті самі зьвізди. Соромно мені сьогодні сего місяця, що заглядав торік на сьвятий вечір до моєї хати, соромно тих зьвізд, що я їм наживував гордо рукою, сидячи в саду з Оленкою...

Такий то мій сьвятий вечір! Який же сьвяткує вона — Оленка — збезчещена, знеславлена?

От колише десь у тітки Юстини мале, та виспівує тужливо за батька „сокола ясного“, що то пішов до жовняр „з Турком-Французом воювати, вояцької слави добувати!“ Гіркий її спів!

Коби ти, небого, увиділа тепер свого сокола ясного! Не літає він понад хмари, а впадає на долину: не „виграває він сив-коником“, а місить що днини чорну, рідну землицю, аж чорні „камаші“ днуть ся!

Ні Турків, ні Французів не видів, а самі тут таки свої добрі люде!...

Пишеш, голубко, що біда коло тебе!

Вірю тобі, вірю! Та вір же й ти мені, моя перепуджена ягничко! Мені не стає на чорнило до чобіт, на тютюн, на марку до тебе — не то що!

Я кленусь тобі ще раз Богом, що не дам на глум судьбі дві молоді душі. Мені совісно. Терпи, небого! Поки що можу тебе лиш здати під божу опіку!

Так стою я собі коло магазину, а по насупленім чолі від чака мандрує гадка: — Як то легко звестись молодому чоловікови до іділлі, а як тяжко зреалізувати сю іділлію в буденнім житю!...

Таке роздумую... розважаю...

Тіло з карабіном пильнує магазину, а серце з думкою лине до того дорогого, вірного мені єства, з яким провів я найщасливіші, безжурні, найсолодші хвилі молодого віку...

